

188.483

Л. Н. Толстой.

Чому люди задурманюються?

(Переклад з російської мови.)

STAROSTWO w 1929 r.	
WOZEMPLARZ OBOWIĄZKOWY.	
Nakład <i>1000</i>	egz.
data <i>21/7</i>	19 <i>30</i> r.

Накладом Українського Пласту в Івано Пустім

I 188.483

З друкарні Ф. Долішського в Коломиї.

11 100

I.

Що це є таке уживання задурманюючих річєвин -- горівки, пива, вина, гашиша¹⁾, опію²⁾ тютюну й других менше розповсюджених отруй: етеру, морфію, мухомора? Від чого воно почалося і так швидко розповсюдилось і розповсюджується між усякого рода людьми дикими й цивілізованими? Що це значить, що всюди є як не горівка, вино, пиво, то опій або гашиш, мухомор і інші, а тютюн таки скрізь зустрінене?

Нащо людям треба задурманюватися!

Запитайте в чоловіка, чому він став пити вино і пє? Він відповість Вам: „Так, приємно, всі пють“, та ще додасть: „для розради.“ Де-котрі ж люди, що ні разу не завдали собі труда подумати над тим, чи добре чи зле вони

¹⁾ Гашиш є це якби живиця, з конопель, що росте в полудневій Азії. Цю живицю курять та-мошні мешканці в люльках. Гашиш це річєвина за-дурманююча і трійлива.

²⁾ Опій є це теч з зелених маківок. У по-лудневих краях, перш за все в азійських, уживають люди опію замість тютюну. Опій має в собі різкі отруї, а між ними дуже страшно, що називається морфієм. -- Прим. перекл.

роблять, коли пють вино, додають іще, що вино виходить на здоровля, додає сили. Значить вони скажуть неправду, котра давно вже доказана.

Запитайте в курця, чому він почав курити тютюн і курить тепер, то він скаже, так само: „так з нудьги, бо всі курять.“

Так мабуть скажуть і ті, що уживають опію, гашишу, морфію.

„Так з нудьги, для відряди, всі це роблять.“

Але ж добре в також так, з нудьги, для відряди, тому що всі це роблять. — вертїти пальцями, свистати, співати пісні, грати на дудці і т. п., то значить робити, щонебудь таке, для чого не треба тратити ні природних багатств, ні витрачувати великих робітніх сил, робити це, що не приносить очевидно зла ні собі, ні другим. А для виробу тютюну, горівки, вина, гашиша, опію часто серед людности, котра не має землі, занято міліонові простори ліпших земель засївами жита, бараболі, конопель, маку, винограду, тютюну, -- (а все на задурманюючі річевини) і міліони робітників -- в Англії $\frac{1}{8}$ цілого населення -- заняті через ціле життя фабрикуванням цих задурманюючих отруй. Окрім того уживання цих річевин є очевидно шкідливим, спричинює страшні загально звісні і признавані всіми нещастя, від котрих гине

людей більше ніж від усіх воєн і пошестивих недуг разом. І люди знають це; і тому цьогоді, щоб робилось так з нудьги, для відради, тому лише, що всі так роблять.

Тут буде инша причина. Безупинно і скрізь стрічаєш людей, що люблять свої діти, котрі навіть у нужді й недостатках, а для котрих вони готові принести всякого рода жертви, -- а тимчасом ці батьки витрачають на горівку, пиво, вино або на тютюн та опій стільки, що за це моглиб прокормити свої бідуючі голодуючі діти та ухоронити їх від недостатку. Колиж людина, маючи до вибору нужду і терпіння своєї родини, котру він любить -- і повдержність від одурманюючих річевин, вибирає таки це перше, то побуджує її до цього щось більше важного, ніж це, що всі так роблять і що це таке приємне. Очевидно, роблять вони це не так з нудьги, для відради, а через те, що для цього є якась більше важна причина,

Причина ця наскільки я зумів з'ясувати собі її із розвідок про цю справу й спостережень над іншими людьми, а в першу чергу самим собою, коли я пив вино і курив тютюн є отся:

В добу свідомого життя людина часто може спостерегти в собі дві відрубних істоти: одна сліпа, чуттєва, і друга, -- видюча, духовна,

Сліпе сотворіння-чуттєва істота їсть, п'є, віддихає, спить, плодиться і ворушиться наче машина; видюча, духова істота, зв'язана зі сотворінням, сама нічого не робить, лиш оцінює діяльність істоти сотворіння таким ~~робом~~, що або годиться з ним, одобряючи цю діяльність, або діяльність не одобряє.

Видючу істоту можна порівняти зі стрілкою компаса, що вказує одним кінцем на північ, а другим протилежним на полудне.

Цілком так само мається річ з видючою духовою істотою, котрої об'яв називається в звичайній мові голосом совісті -- сумління. Сумління, наче та стрілка в компасі, все показує одним кінцем на добро, другим протилежним -- на зло. І ми сліпі до того часу, доки не відхилюємося від цього напрямку, який дає нам ця істота, то є від зла до добра. Але вистане зробити поступок противний напрямові совісті, тоді з'являється свідомість духової істоти, котра вказує, що діяльність істоти сотворіння відвернулась від напрямку, вказуваного совістю. І як моряк не міг би продовжати роботи веслами, машиною або вітрилами, знаючи, що він пливе не туди, куди йому треба, доти, поки не дав би своїй плавбі вапряму по стрілці компаса, або не закрив би від себе її відхилення, так само і кожна людина почувши роздвоєння своєї со-

— 7 —

вісти з життєвою діяльністю не може продовжати тої діяльності так довго, доки або не приведе її до згідності з совістю або не закриє від себе докорів совісти, щодо неправильності життя істоти-сотворіння.

Ціле людське життя можна сказати, складається лише з цих двох діяльностей: 1) ми приводимо свою діяльність до згоди зі сумлінням і 2) закривання від себе вказівки своєї совісти, щоб могли продовжувати життя.

Одні роблять це перше -- а другі -- друге. Для досягнення першого є лиш один спосіб моральне просвічення -- побільшувати в собі освіту й увагу на це, що вона освічує. Для другого -- для закриття від себе вказівок совіти -- є два способи: зовнішній і внутрішній. Зовнішній спосіб знаходиться в заняттях, які відвертають увагу від вказівок сумління; внутрішній -- полягає в затемненню самої совісти.

Подібно, як людина може сховати від свого зору лежачу перед нею річ двома способами: зовнішнім, коли звернеться зір на другі більше вразливі речі, або коли замкне очі, -- так само і вказівки своєї совісти може людина закрити від себе двома способами: зовнішнім, коли відверне увагу всякого рода заняттями, заходами, забавами, байдакуванням і внутрішнім -- затемнюючи сам орган уваги. Для людей з тупим, обмеженим моральним

чуттям -- звичайно цілком вистарчають зовнішні відвернення від цього, щоби не бачити вказівок совісти щодо неправильності життя. Але для людей морально вразливих цього замало.

Зовнішні способи не цілком відвертають увагу від свідомости розладу життя з жаданням совісти. Ця свідомість перешкоджує в життю. І люди, щоби мати спромогу жити кидаються до непомилного внутрішнього способу затемнення самої совісти, який лежить у цім, що затроюють мозок задурманючими середниками.

Життя не таке, яке повино бути по вимогам совісти. Повернути життя, відповідно до цих вимог, нема сил. Розривки, котрі відверталиби від свідомости цього розладу життя — недостаточні, або вони вже проїлися і ось для того, щоби мати спромогу продовжати життя, не дивлячись на докори совісти, щодо неправильності життя, люди затроюють, застановляючи на якийсь час його діяльність, цей орган, через котрий проявляються докори совісти. Це цілком так, наче-б людина заморозивши на чорно око, закрилаб перед собою це, що око хотілоб бачити.

II.

Але не в смаку, не в задоволенні і не у відраді лежить причина всесвітнього розповсюдження гашишу, опію, вина, тютюну, а лиш задля потреби закрити від себе доктори совісти.

Іду я раз вулицею і, проходячи попри балакаючих фірманів, чую гововить один другому „Звісне діло — тверезому соромно!“

Тверезому соромно це, що не соромно п'яному, Цими словами висказана дійсна, основна причина, ізза котрої люди кидаються до одурманюючих середників. Люди заживають ці річевини, щоби не було соромно після того, як зроблять проступок, противний совісти, або і для того, щоби привести себе в стан, в котрім можна зробити проступок, противний совісти, але до котрого тягне людину й життєва природа.

Тверезому страшно їхати до неморальних женщин, соромно красти, соромно убити. П'яному-ж нічого не соромно. Тому, коли людина хоче зробити проступок, котрий совість й не позволяє, вона задурманюється.

Тямлю, як поразили мене зізнання кухаря, котрого судили за замордовання моєї своячки, старшої пані, в котрій він служив. Він оповідав, що коли він приспав свою любовницю — служницю тої пані — і настав час приступити до страшного діла, він пішов з ножем до спальні пані, але почув, що тверезий не може виконати задуманого діла. „Тверезому соромно.“ Він вернувся, випив дві склянки приготовленої вперед горівки і лиш тоді почув себе готовим і зробив.

Деять дсятих проступків сповняються так: „випивши на сміливість!“

Половина упавших морально женщин стається такими під впливом алкоголю. Майже всі відвідування непотрібних домів (розпусти) робляться в п'янім стані. Люди знають цю прикмету алкоголю заглушувати голос совісті і свідомо уживають його до цієї цілі.

Не досить того, що люди самі задурманюються, щоби заглушити свою совість. Знаючи, як ділає алкоголь, вони бажаючи заставити інших людей зробити проступок, противний їх совісті, умисно задурманюють їх, організують задурманювання людей, щоби позбавити їх совісті. На війні напоюють жовнірів завсідги, коли треба йти на батети, або на шаблі. Всі французькі жовніри на севастопольських штурмах бували напоювані, п'яні.

Всім відомі люди, котрі в наслідок проступків вибилися, як то кажуть, з круга, котрих мучить совість. Всі можуть замітити, що неморально живучі люде більш від других склонні до одурманюючих річовин. Розбишацькі, злодійські ватаги, проститутки -- не живуть без алькоголю.

Всі знають і признають, що уживання задурманюючих річовин буває наслідком докорів сумління, що при відомих неморальних професіях задурманюючі річовини уживають для заглушування совісти. Всі також думають і признають, що уживання задурманюючих річовин заголомшує совість, що п'яна людина спосібна на проступки, про котрі буди тверезою, не посмілаб й подумати. Всі з цим годяться, але -- чудне діло! -- коли в наслідок уживання задурманюючих річовин люди не поповняють страшних злочинів, а як ще до того цих середників уживають люди, яких не уважаємо проступниками, а котрі уживають цих середників постійно, але умірковано, — то чомусь-то люди думають, що задурманюючі річовини не ділають на совість, заголомшуючи її.

Загально думають, що коли статочна людина, щоденно перед кожною їдою випе чарку горівки, а по їді шклянку вина, Француз собі долинової наливки, Англієць свого порт-

вайна і портера, а статочний Китаєць викурить свою умірковану порцію опіюм і при тім усім кожний з них ще й закурить, так це — робиться тільки для вдоволення і воно ніяк не впливає на сумління людей.

Думають, що коли після того звичайного задурманювання не поповнено ніякого проступку, крадежи, убійства, а коли їх поповнено, то вони повстали самі з себе і не були викликані задурманюванням. Припускається, що коли ці люди не поповнили тяжкого злочину, то для них нема причин, заголомшувати свою совість. І тому це життя, яке вони ведуть постійно задурманюючи себе — є вповні гарне і булоби таким самим, хочби ці люди і не задурманювалися. Думають, що постійне уживання задурманюючих річевин ні трохи не затемнює людської совісти.

Не дивлячися на це, що кождий здосвіду знає, що від уживоння алькоголю й тютюну настрій змінюється і перестає бути соромним це, що без побудження алькоголем булоби соромним; що після кожного хоч би й не величкого докору совісти так і тятне до якого небудь дурмана, що під впливом задурманюючих річевин трудно обдумати, як слід, своє життя і своє положення і що постійне й умірковане уживання задурманюючих річевин спричинює таке-ж фізіологічне діяння як

і одночасне неумірковане. — людям, що умірковано пють і курять здається, що вони заживають задурманюючі середники цілком не ради заглушення своєї совісти, а тільки для смаку і задоволення.

Але треба лиш поважво і безпристрасно не вилучаючи й себе, подумати про це, щоби зрозуміти, що: по перше, коли уживання задурманюючих річовин зразу в більших розмірах заглушує совість людини, то постійне уживання цих наркотиків повинно спричинювати таке саме діяння, бо задурманюючі середники діляють фізіологічно все однаково, все побуджуючи а відтак притуплюючи діяльність мозку, без огляду на це чи прийнято їх у більших чи у менших давках. По друге, коли задурманюючі середники мають прикмету заглушувати совість, то вони мають це завжди навіть і тоді, коли під їх впливом людина поповняє убивство, крадіж, насильство, або коли під їх впливом висказує слово, котре перед тим не висказалаб, або думає і почуває те, чого не думалаб і не почувалаб без цих середників. По третє, коли уживання задурманюючих річовин потрібне для того, щоби заглушити совість злодіїв, розбійників, проститутток, то воно так само потрібне людям, котрі роблять такі діла, які осуджує їх со-

вість, хочби ці діла були признані за законні й чесні іншими людьми.

Одним словом: не можна зрозуміти цього, що уживання задурманюючих річєвин у більших або менших розмірах, часово або постійно, в вищій або нищій класі викликається одною і тою самою причиною — потребою заглушити голос совісти, задля того, щоби не бичити розладу життя з домаганням свідомости.

В цьому одному лежить уся причина розповсюдження всіх задурманючих річєвин між иншим й тютюну, котрий чи не найбільше розповсюднений і шкідливий.

Кажуть, що тютюн розвеселює, прояснює думки, притягає до себе, як усяка привичка і в ніякім разі не спричинює того заглушування совісти до умов, при яких по-являється особлива потреба курити, щоб переконатися, що задурманювання тютюном, так само як і алькоголем, впливає на совість і що люди свідомо віддаються цьому одурманенню особливо тоді, коли воно потрібне їм до тої ціли. Колиб тютюн лиш прояснював мисли і підбадьорував, не булоб тої пристрастної (налогової) потреби особливо в звисних означених випадках, і не говорилиб люди, що вони готові скорше перебути без хліба чим без тютюну, таї справді не ставилиб вище курення від їжі.

Кухар, котрий зарізав свою паню, оповідає, що коли він увійшовши в спальню пани, різнув її ножем по горлі і вона хрипучи

впала, а кров линула потоком, він оторопів.

„Я не міг дорізати“ -- говорив він -- „і вийшов зі спальні в гостинну, сів там і викурив папіроску.“

Лиш задурманившись тютюном, він почув себе в силах вернутися в спальню, дорізати старушку і розгосподарюватися в її речах.

Очевидно, потреба курити в цю хвилину була викликана в ньому не бажанням прояснити свої мисли, або підбадьорити себе, а необхідно заглушити щось, що перешкоджувало йому доконати задумане діло.

Таку конечну потребу до задурювання себе тютюном в звісні найприкрійші хвилини може спостерегти в собі кожний хто курить.

Пригадую собі час, коли я курив, коли я почував конечну потребу в куренні. Завжди було це в такі хвилини, коли мені саме не хотілось пам'ятати цього, що я тямив, бажалось забути, не думати. Сиджу я сам один, нічого не роблю, а знаю, що мені треба зачати роботу, і не хочеться. Я закурюю тай сиджу собі дальше дармуючи. Обіцяв я кому небудь бути в нього о 5-ій годині і засидівся в іншому місці. Я пригадую собі, що запізнався, але мені не хочеться пам'ятати цього -- І я курю. Я роздразнений, і говорю до чоловіка неприємне, знаю, що роблю зле, і бачу, що треба перестати, але мені хочеться

пустити поводи своєму роздрозненню, -- я курю і даліше роздратовуюся. Я граю в карти і програю більше чим я постановив собі, -- і я курю. Я поставив себе в погане положення, поступив не добре, промахнувся, і треба це признати собі самому, щоби вийти з цього положення, але я не хочу бути свідомим цього, -- я обвиняю інших і курю. Я пишу і не цілком цим вдоволений, що пишу. Треба кинути, але хочеться дописати це, що задумав -- я курю. Я сперечаюсь і бачу, що ми з противником не розуміємося і не можемо зрозуміти один одного, але хочеться висловити свої думки, -- я продовжаю далі сперечатися і курю.

Тютюн відрізняється від інших закурманюючих середників, окрім легкості закурманювання ще й тим, що виглядає нишкідливим, тай ще й тим, що можна уживати його при перших ліпших випадках. Не кажучи вже про те, що уживання опію, вина, гашиша, получене з деякими заходами і приспособленнями, котрі не завжди в під рукою, тютюн же і паперці завжди можна мати під рукою. Та, коли в людей, курець опіюма, або алкоголь викликають жах, то людина, що курить тютюн, не представляє нічого осоружного. Тим то тютюну уживають у кожному випадку коли почувається потреба цього. Хочеш зро-

бити те, чого не належало б, -- викурюєш папіроску, задурманюєшся на стільки, кілько треба, щоби зробити те, чого не треба було, і ти знову свіжий і можеш ясно говорити і думати. Або почуваєш, що зробив те, що не слід було зробити, і знова папіроска, і неприємна свідомість зробленого зла або проступку знищена, і можеш зайнятися чим иншим, забуваючи попереднє.

Та неговорячи про ті означені випадки в котрих кожний курець віддається куренню не задля того, щоби задоситьучинити своїй привичці і для „забиття часу“, але кидається до орудники заглушення совісти на проступки, котрі мають бути поповнені, або котрі вже зроблені, — чи ж не очевидна ця строго означена залежність між образом життя людей і їх пристрасстю до курення?

Коли починають курити хлопці?

Майже завжди тоді, коли втратять діточу невинність.

Чому курці можуть перестати курити, коли тільки знайдуться в більші моральних умовах життя, і починають курити, як лиш попадуть в розгульний вир? Чому курять майже всі картярі? Чому із женщин менше курять ті, що ведуть правильне життя? Чому курять всі повійниці і божевільні? Привичка привичкою, але, очевидно, курення є в ви-

разно означеній завиенности від потреби заглушення совісті і воно осягає йю свою ціль.

Спостереження над тим, до якого ступня курення заглушує голос совісті, можна зробити майже на кожному курцеві. Кождий курець віддаючись своїй пристрасти, забуває або нехтує перші вимоги товариського життя, котрого він вимагає від ниших і котре він заховує у всіх інших випадках так довго, доки совість його не заглушена тютюном. Кожна людина нашого середного виховання признає недопустимим, нелюдяним ділом, для свого власного вдоволення нарушувати спокій і вдоволення, а тим більше здоров'я ниших людей. Ніхто не дозволить мити кімнату, в котрій сидять люди, галасувати кричати, напустити холодного, горячого або вонючого повітря, поповняти проступки, що перешкоджають і шкодять иншим. Але із тисячки курців ніодин не буде стіснятися цим, що напускає нездорового диму в кімнаті, де віддыхають повітрям ті, що не курять: жєнщини й діти. Коли курці хочачи запалити папіроску запитують: „Вам приємно“, -- то всі знають, що годяться сказати: „Алеж прошу“, (не дивлячись на те, що не курцеві не може бути приємно дихати затровним воздухом і знаходити вонючі недокурки в шклянках, філіжанках, тарілках та підсвічниках, або навіть в попіль-

ниях). Та колиби навіть дорослі некурці зносили тютюн, то дітям-же, котрих ніхто не дозволяється, ніяк не може це бути корисне і приємне. А тимчасом люди чесні, людяні в усіх інших відносинах, курять при дітях, при обіді в маленьких кімнатах, затроюючи повітря тютюневим димом, не відчуваючи при цьому ні найменшого докору совісті.

Звичайно говорять і я говорив, що курення помагає умовій роботі. І безсумнівно це так, коли дивитися на скількисть умової роботи. Людині, що курить і через це перестає строго оцінювати і зрівноважувати свої думки, здається, що в неї нараз зродилося багато думок. Але це в неї цілком не зродилося чимало думок, а лише вона стратила контроль над своїми думками.

Коли людина працює, то все почуває в собі дві істоти: одну, що працює, а другу, що оцінює роботу. Чим строгіша оцінка, тим повільніша і гірша робота і на відворот. Колиж оцінююча істота знаходиться під впливом дурмана, то роботи буде більше але якість її буде гірша.

Коли я не курю, я не можу писати. Мені не пишеться, я починаю і не можу продовжати" -- говорять звичайно курці, говорив і я. Що ж це значить? А це значить, що тобі або нема що писати, або те, що ти зараз же

хочеш написати, іще не дозріло в твоїй свідомості, а лиш слабо починає представлятися тобі, і оцінюючий, живучий у тобі критик, не задурманений тютюном, скаже тобі це. Колиб ти не курив, ти або лишивби розпочати і заждав би часу, коли це, про що думаєш, вияснилобися тобі, або постаравсяб вдуматися в те, що слабо представляється тобі, обдумав би представляючі суперечности і напружив би всю свою увагу на вияснення собі своєї думки. Але ти закурюєш, сидячий у тобі критик задурманюється і припинка в твоїй праці усувається: це, що тобі тверезому без курення казалось безвартним, представляється тепер визначним; це, що здавалось неясним, вже не представляється таким; попередні суперечности ховаються і ти пишиш дальше і пишеш швидко і багато.

IV.

„Але не вже-ж така мала, малесенька переміна, як легке захмелення, викликані уміркованим уживанням вина й тютюну, може спричинювати які-небудь значні наслідки? Розуміється, що коли людина накурюється опію, гашиша, напивається вина так, що падає і тратить розум, то наслідки такого задурманення в дуже великі. Але те, що людина знаходиться під найлегшим діланням хмелю або тютюну, ніяк не може мати значніших наслідків“ — звичайно так говорять. Людям здається, що слабоньке задурманення, маленьке затемнення совісти, не може спричинювати значного впливу. Але думати так — все одно якби думати, що годинникові може пошкодити це, коли ударити ним об камінь, але, коли положить в середину його машинерії сміття, то се не може йому пошкодити.

Адже головна робота, що двигає цілим людським життям, походить не від того, що рушають руками, ногами і людськими спинами — а від свідомости. Через те, щоб людина зробила що небудь ногами і руками, треба,

щоби перш усього створилася відома зміна в його свідомості. Заким людина що зробить мусить в першу чергу подумати про це. І ця зміна в свідомості людини визначає всі його будучі вчинки. А зміни ці все бувають маленькі, майже незамітні.

Брюлов*) поправив ученикові малюнок. Учень глянувши на змінений малюнок сказав: „Ось ледви, ледви доторкнулись до малюнка, а він став цілком иншим“.

Брюлов відповів:

Мистецтво саме там і починається, де починається „ледви-ледви“.

Цей нислів дуже добре можна порівняти не лише до малярської штуки але і до цілого життя. Можна сказати, що правдиве життя починається там де починається „ледви-ледви“ там де творяться незвичайно малі зміни, котрі даються нам ледви відчувати. Правдиве життя твориться не там, де творяться великі зовнішні зміни, де переносяться, зударюються, б'ються, убивають один другого люди, а лише там, де творяться ледви помітні дифференціальні**) зміни.

Правдиве життя Раскольнікова***) дско-

*) Брюлов, славний учень петроградської академії мистець, учитель і добродій Тараса Шевченка.

**) Дифференція - зн. різниця, дифференціальний ан. на дуже малих різницях.

нувалось не тоді, коли він убивав бабуню або її сестру. Убиваючи саму бабуню а відтак її сестру, він не жив справдішним життям, а робив це, чого не міг не робити: випускав той набій, котрий вже давно був в ньому за-
ложений. Одна бабуня забита, друга перед ним, а сокира в нього.

Справдішне життя Раскольнікова творилось не тоді, коли він стрінув сестру бабуні а в той час, коли він ще не убив ні одної старушки, не був у чужій хаті з наміром убити, не мав у руках сокири, не мав у пальті петлі, на котру вішав її, — в той час, коли він навіть і не думав про бабусю, а лежачи в себе на софі, роздумував зовсім не над бабусею і навіть не над тим, чи можна або не можна по бажанню одної людини, стерти з лиця землі непотрібну і шкідливу другу людину а роздумував над тим чи слід йому жити або не жити в Петербурзі, чи слід брати гроші у матери та ще про інші питання, що не дотичили цілком старушки. Ось тоді то, в тій цілковито незалежній від життєвої діяльності області, рішались питання про те, чи убиє він старушку, чи ні? Питання ці ріпались не тоді коли він убив одну старушку, та стояв з со-

***) Раскольніков, герой знаменитої повісті „Вина і кара“, славного російського письменника Достоевського.

кирою перед другою, а тоді, коли він не чинив, а лиш дунав, коли працювала лиш його свідомість і в цій свідомості творились ледве помітні, вловимі зміни. І от тодіто буває незвичайно важна для правильного рішення повстаючого питання найбільша ясність мисли і тоді саме шклянка пива, одна викурена папіроска, можуть перешкодити рішенню, можуть заглушити голос совісті, допомогти рішенню питання в користь низшого сотворіння природи, як се було і з Раскольніковим.

V.

Люди пють і курять не ізза нудьги, або для відради, не тому, що це приємне, а лиш ддятого, щоби заглушити в собі совість. І коли це так, то які страшні мусять бути наслідки цього! Подумати, яка-б то в дійсности була ця будівля, котру будувалиб люде не з рівним правилом, по котрому вони вигладжують стіни, не з прямокутником, котрим вони переділюють вугли, а з мягким правилом, котре вгиналосяб по всіх нерівностях стіни і з прямокутником, котрий пасувавби до кожного гострого і тупого кута.

Адже завдяки задурманюванню себе, те саме діється в житті. Життя стосується до совісті.

Робиться це в житті одиниць і в житті цілого людства, що складається з життя одиниць.

Щоби зрозуміти ціле значіння такого заглушення своєї свідомости, хай кожна людина пригадаз гарненько своє духове положення в кожную добу нашого життя. Кожна людина знайде в своїй памяти, що в кожную

добу її життя стояли веред нею відомі моральні питання, котрі треба було її рішити, від чого залежало все добро цілого її життя. Для порішення цих питань треба більшого напруження уваги. Це напруження представляє працю. В кожній праці, перш усього в почині її в час, коли праця здається тяжкою мукою і людська слабкість підшептує бажання лишити працю. Фізична, значить тілесна праця представляється мукою в її початку; ще більшою мукою представляється праця умова. Як каже Лесінг*), люди мають прикмету переставати думати тоді, коли думання починає представляти труднощі, — а я додам: і властиво тоді, коли думання починає бути плодотворним. Людина відчуває, що рішення стоячих перед ним питань вимагає напруженої, часто тяжкої праці і хочеться ухилитися від цього. Колиб у неї не було внутрішніх способів задуранювання, вона не моглаб прогнати із своєї свідомості стоячих перед нею питань і хочаби не хочаби конче порішилаб їх. Але ось людина має спосіб проганяти ці питання завжди, коли вони перед нею вириваються і уживає того способу. Як лише призначені до вирішення питання зачинають її мучити, вона віддається цим середникам і спасається від непокою, викликуваного жахливими питаннями.

*) Лесінг, німецький вчений і поет, 1729 - 1781.

Свідомість перестає домогатися вирішення їх і непорішені питання остають непорішеними аж до наступного їх прояснення. Але при наступнім проясненню повторяється те саме і людина місяцями, роками, іноді через ціле життя продовжає стояти перед тими самими моральними питаннями, не зробивши й кроку до їх вирішення, А тим часом в вирішенні моральних питань є суть цілого нашого життя.

А чим більше людина себе задурманює, тим більше вона морально ніщо.

VI.

Страшні для одиниць, як їх нам описують, є наслідки уживання опіюм і гашиша. Страшні є наслідки уживання алкоголю у п'яниць. Але страшніші наслідки для цілого загалу бувають від цього, що вважається нешкідливим, а саме уміркованого уживання, горівки, вина, пива й тютюну, котрому віддаються переважна більшість людей, а перш за все т. зв. образовані кола нашого світа. Наслідки ці тим страшніші, коли признати, що кермуюча діяльність загалу, наукова, політична, літературна, артистична, службова, переводиться в більшій часті людьми, ненормальними, людьми п'яними. Звичайно думають, що людина, уживаючи алкогольних нап'янків при кожній їжі, знаходиться в той сам час на другий день, коли вона працює в нормальному і тверезім стані. Та це цілковита неправда. Бо як людина не п'є, то курить, отже її умовне успокійнення не може бути здорове. Щоби ця людина, що курить і п'є умірковано постійно, привела свій мозок у нормальне положення, їй треба перебути принайменше тиж-

день або й більше без уживання алкоголю і курення. А сеж майже ніколи не буває.

Так отже більша часть того всього, що робиться на землі людьми, котрі правлять другими і учать других, і цими другими людьми твориться в нетверезім стані

І хай не вважають цього за жарт або за пересаду: гидота, а в першу чергу безглуздість нашого життя повстає переважно від постійного стану оп'яніння, в котре приводить себе більшість людей. Хіба-ж це булоб можливе, щоби не п'яні люде спокійно робили це все, що робиться в нашім світі, почавши від вежі Айфля*) до загальної воєнної повинности? Без ніякої потреби організується товариство, збираються капітали, люди працюють, вираховують, комбінують пляни. Мільони робочих днів, сотнарів заліза витрачаються на будову вежі і мільони людей вважають за свій обов'язок вилізти на сю вежу, побути на ній троха і злізти назад. І будова і відвідування цієї вежі не викликають у людях иншого бажання, як тільки таке, щоби в инших містах виставити ще більш високі вежі. Хіба тверезі люди моглиб це робити? Або друге: всі європейські народи ось вже десятки літ заняті

*) Айфель, французький інженер, вибував в Парижі з нагоди вистави в 1889 р. залізну вежу, що висока на 300 метрів.

чим, щоби видумати найліпший спосіб на убивання людей і навчати убивства всіх молодих людей, що дійшли до повного зросту. Всі знають, що нападів ніяких варварів не може бути, що приготування до убивства вимірені християнськими цивілізованими народами один на другого. Всі знають, що це тяжке, болюче, недогідне, руйнуюче, неморальве, безбожне і безглузде, -- і всі готовляться до взаємоого убивства: одні придумують політичні комбінації, про те, хто з ким в союзі і кого будуть убивати; другі, начальникуючи над цим, що приготовляються до убивства і треті, підчиняючися проти волі, проти розуму, проти совісти до убивства. Хіба тверезі люди могли б це робити? Лиш п'яні, ніколи не витверезуючі люди можуть робити ці діла і жити в цій страшній противорічності життя і совісти, в котрій не лиш під тим оглядом, але і в усіх інших відносинах живуть люди нашого світа.

Ніколи, здається мені, люди не жили в такій очевидній протизоворічності між вимогами совісти й поступками.

Людство нашого часу маче зачепилось за щось. Немов яка зовнішня причина, що перешкоджує стати йому в це положення, котре питоме йому після його свідомости. І причина ця, коли не одна і головна -- це фізичне задурманювання, в котре алькоголем і тютюном

приводять себе більшість людей нашого світу.

Висвободження від цього страшного лиха буде епохою в житті людства і епоха ця здається наступає. Зло пізнане. Переміна і в свідомості відносно уживання задурманюючих річєвин уже виповнилася, люди зрозуміли страшну шкідливість задурманювання, і починають вказувати на це і ця незамітна переміна в свідомості потягне за собою висвободження людей від уживання задурюючих середників. А висвободження людей від уживання задурманюючих середників відкриє їм очі на вимоги їх свідомості, і вони стануть вести своє життя в згоді зі совістю.

І здається, що це вже починається. І, як завжди, починається з вищих клас тоді, коли вже заражені всі нищі.

